

теоретичні, при цьому під емпіричною аргументацією мається на увазі така, що ґрунтується на досвіді, а під теоретичною – та, що спирається на розмисли і не використовує емпіричних даних. Другі, контекстуальні, мають використовуватися лише стосовно певної аудиторії, оскільки спираються на авторитети та традиції, апелюють або до здорового глузду, або до віри, або до інтуїції. Між цими методами аргументації спостерігається діалектична взаємозалежність, адже не завжди можна однозначно передбачити, які з них будуть найбільш ефективними, це залежить від конкретної аудиторії, рівня її компетентності, а також компетентності промовця.

Юрист-фахівець розуміє, що для доведення власної точки зору, тобто для вдалої аргументації, він має враховувати наступні критерії, а саме: когнітивний, який вимагає поглибленого вивчення правових аспектів змісту професійної діяльності, чіткого усвідомлення реальних можливостей отримання юридичної консультації, якщо власних знань недостатньо, а також поінформованості щодо найбільш значущих якостей у даній професійній сфері, як загальних, так і спеціальних; мотиваційний, що репрезентує зв'язок правових інтересів із ціннісними орієнтаціями та визначає інтенсивність емоційних переживань, вольових зусиль, уваги в процесі правової діяльності; творчий – уміння ставити мету і розробляти програму правових дій для її досягнення.

Виключення із правової компетентності кожного із зазначених компонентів або зниження рівня їх сформованості зумовлює зниження успішності, а, відповідно, й результативності професійної діяльності юриста.

Література:

1. Муляр В. І. Проблема становлення особистості в системі «індивід-суспільство» (філософсько-культурологічний аналіз) / В. І. Муляр. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 320 с.
2. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики / за ред. І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 520 с.
3. Зеер Э. Компетентносный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Симанюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – с. 25-26.
4. Нестеренко Г. О. Інноваційні компетенції викладача вищої школи: нелінійний підхід / Г. О. Нестеренко // Гілея : науковий вісник : [зб. наук. пр.]. – К., 2011. – Вип. 55. – С. 412-417.

*Невельська-Гордєєва О. П.,
доцент кафедри логіки Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Логічний аналіз софістичних помилок

Відомий руський історик О. С. Лаппо-Данілевський писав в своєму щоденнику: «Існують два поняття, які для мене особливо цінні: це поняття істини й поняття правди. Під істиною я розумію логичну думку, думку строгу, безпристрастну, безмятїжну, але й безнадійну. Под правдою я розумію не логичну думку, а моральне відчуття...» [3]. Олександр Сергійович Лаппо-

Данилевський викладав в Санкт-Петербурзькому університеті не лише історію, але й читав численні спеціальні курси та вів практичні заняття за методологічними проблемами, і у тому числі, практичні заняття з «Системи логіки» Д. С. Мілля [7]. Про що це свідотствує? Для історика істина невід'ємна від її логічного виведення. Сьогодні в масовій свідомості істина набуває статусу поняття, яким нехтують. Актуальність роботи пов'язана саме з активізацією тенденції маніпуляції масовою свідомістю в ЗМІ.

Дана робота присвячена логічному дослідженню найбільш популярних софізмів, з'ясуванню логічних факторів софізму.

Софізми мають мету – навмисне введення в оману співрозмовника. Можна сказати, що софізм є особливим прийомом інтелектуального шахрайства, спробою видати хибність за істину [4]. Звідси «софіст» в сучасному значенні – це людина, що спроможна за допомогою будь-яких, в тому числі й заборонених, прийомів відстоювати свою точку зору, не враховуючи її істинності. Підґрунтя виникнення софізму буває логічним, граматичним (семіотичним) та психологічним. На практиці ці три фактори тісно пов'язані між собою. Розглянемо логічні підстави софізмів.

1. Підміна основної думки (тези) доказу. Ця помилка має багато різновидів:

1.1. Підміна спростування тези спростуванням аргументу. Найчастіше зустрічається випадок, коли при нападі на тезу супротивника спростовують якісь його аргументи або розкривають помилку в міркуваннях, а видають це за спростування тези. Співрозмовник нападає на помилку в міркуваннях опонента, розкриває її і проголошує, що виставлена теза спростована. Людині вдалося показати, що теза не доведена, а вона стверджує, що теза помилкова: спростування обґрунтування видається за спростування тези.

Наприклад, хтось доводить тезу «Крадіжка є злочин» й серед аргументів наводить твердження про те, що всі люди, винні в крадіжці, підлягають покаранню. Опонент нападає на цей невдалий аргумент і легко розтросує його, наводячи численні історичні приклади, коли люди, що зробили великі гроші через розкрадання, без особливої праці, уникли карного покарання. Після цього він проголошує, що теза спростована, тобто твердження «Крадіжка є злочин» є помилковим [5].

1.2. Розширення або звуження тези. У процесі спору тезу опонента прагнуть максимально розширити, причому роблять це непомітно, як би просто повторюючи її. Наприклад, опонент каже: «Нажаль, сьогодні пенсіонерам дуже важко прожити на пенсію!». Співрозмовник повторює цю тезу: «Ви стверджуєте, що всім пенсіонерам сьогодні важко прожити на пенсію? Ні, це неправда!». І далі наводить приклади з життя конкретних пенсіонерів, чим з успіхом поборює твердження, яке сам сформулював, створюючи при цьому враження, що розбита саме теза опонента. В даному прикладі перше твердження мало на увазі переважну більшість пенсіонерів, а співрозмовник акцентує увагу на загальності поняття «пенсіонер», переводячи розмову на усіх пенсіонерів.

Сперечальнику вигідно звузити свою тезу, бо звужене твердження легше довести. Наприклад, доводиться положення, що населення в цілому ще не готово перейти на віртуальні гроші. Далі це доводиться на прикладі конкретного селища міського типу, де всі отримали картки на місцях своєї праці, а банкоматів у селищі немає, термінали не в усіх магазинах, в аптечному кіоску та цигарки їх нема, до міста – 40 хвилин електричкою і т. ін. Цей прийом також відомий як «метод дійсного шотландця»: людина наполягає, що всі дійсні шотландці роблять то-то й то-то, а коли йому наводять приклад шотландців, котрі так не роблять, він відповідає, що це – не дійсні шотландці. Або теза: «N. – добре знайомий з українським законодавством». Нападаючий розширює тезу: «N. – знавець законодавства взагалі». Захисник звужує: «N. – добре знайомий з сучасним цивільним українським законодавством».

1.3. Посилення або пом'якшення тези. Приклад С.І. Поварніна [6]: «Джерело тих грошей є дуже підозрілим». Противник посилює тезу: «Так Ви стверджуєте, що гроші викрадені». Захисник пом'якшує тезу: «Можна стверджувати тільки те, що джерело цих грошей невідомо».

1.4. Загублення тези. Найбільш розповсюджений прийом будь-якої критики. Звернемось до недавніх подій, пов'язаних з погромами в Британії. Оглядач Daily Mail Макс Хастінгс ставить діагноз однією фразою, винесеною в заголовок його статті «Роки ліберальної догми породили покоління аморальної, неосвіченої, утриманської, запеклої молоді». Мотиви громил, на думку автора, були простими: «Це було кльово. Це робить життя цікавим. Це робить їх помітними. Як одна дівчина сказала репортеріві, це показувало «багатим» і «поліції», що «ми можемо робити те, що схочемо». Люди, які розоряли чужі лавки, палили машини і тероризували своїх сусідів, просто не мали морального «компаса», який робив би їх доступними відчуттю провини або сорому. У нас сформувався шар молодих людей, в яких немає ані освіти, ані професії, ані цінностей, ані устремлінь, у них немає й дисципліни, яка робила б їх здатними знайти роботу, немає совісті, щоб відрізнити добро від зла» [9].

Його опоненти забувають про тезу й починають розмірковувати над останніми реченнями, тлумачачи їх як їм завгодно. Перший опонент: «Молодь буйствує на вулицях через те, що вона озлоблена безробіттям» (при цьому забувають про те, що варто поглянути на сайт по працевлаштуванню, щоб виявити в одному лише Лондоні 2228 вакансій). Другий опонент вважає, що «Хулігани – жертви суспільства, яке не надало їм можливостей для розвитку їх потенціалу» (більшість з англійців скажуть, що це нісенітниця. Швидше, вони жертви збоченого соціального етосу, який зводить особисту свободу в абсолют і позбавляє їх того строгого виховання, тій «жорсткій любові», яка лише і могла б допомогти деяким з них вибратися з трясовини, в якій вони знаходяться). Третій опонент вважає, що «Британію громилі «гастарбайтери». Мовляв, в країну через недогляд напустили дикунів, а вони і повелися як дикуни» (неконтрольована міграція – дійсно серйозна проблема, але в даному випадку вона ні при чому. Буянили не іноземні працівники, а місцеві нероби – молодь, яка народилася і виросла на британській землі. Варвари, що напали на Британію, з'явилися зсередини, а не ззовні). Четвертий опонент вказує на

«негрів» (раса тут теж не причому. У деяких районах серед погромників переважали чорношкірі, в деяких – навпроти, горді внуки саксів; взагалі банди мародерів демонстрували зворушливу єдність між хуліганами різних рас. Мусульмани, мабуть, взагалі не приймали помітної участі в неподобствах, так що побоювання з приводу ісламізації в даному випадку теж не відносяться до справи) [9].

Аналогічна помилка, яка може здійснюватись й несвідомо, називається «втратою тези». В фільмі «Доктор Хаус» «в пілотному епізоді між Хаусом и Кадді відбувається наступний діалог: «Кадді. – Неможна призначати ліки, виходячі тільки з припущень. В усякому разі, ми так не робимо з часів Таскиги і Менгеле. Хаус. – Ти порівнюєш мене с нацистом. Чудово» [1].

2. Прийняття хибних засновків за істинні.

2.1. Від збірного сенсу до розділового (лат. – *a sensu compositio ad sensum divisum*). Збірний сенс притаманний іменам, що вказують на агрегати і сукупності (ліс, бібліотека, народ), які мисляться як єдине ціле, і, відповідно, ознаки приписуються всьому цілому (хвойний ліс, змішаний ліс). Імена в розділовому сенсі мають ознаки, які приписуються елементам, що входять в узагальнений клас предметів в понятті (всі квітки маків вважаються червоними, бо це відмінна ознака виду, хоча відомо, що є жовтий мак).

«Прибалти світловолосі. Інга – з Прибалтики. Отже, Інга світловолоса». В судженні «Прибалти світловолосі» ім'я «прибалти» застосовується в збірному змісті, як ім'я роду. Ознака «бути світловолосим» характеризує рід. В судженні «Інга походить з Прибалтиці» останнє поняття застосовано в розділовому значенні. Інга як та, що належить до вказаного класу, не обов'язково буде мати ознаку, що приписується (тільки приписується, а не безумовно приналежить). Або «Всі українці їдять сало».

2.2. Від розділового сенсу до збірного (лат. *a sensu diviso ad sensum compositum*). Зворотній прийом. Людина, яка розмірковує про свої витрати, може сказати: «Ця витрата мене не розорить», і про іншу витрату скаже: «І ця витрата мене не розорить». Якщо людина буде міркувати таким чином і про всі інші витрати, що всі вони його не розорять, то це буде помилкою: те, що справедливо відносно кожної витрати, узяті окремо, може бути взагалі несправедливим відносно всіх витрат, узятих разом.

2.3. Від сказаного у відносному сенсі до сказаного безвідносно (лат. *a dicto secundum quid ad dictum simpliciter*). Положення, що є вірним при певних умовах, приводиться як аргумент, вірний за всіх обставинах. Ефективність лікування травами й, взагалі, будь-якими лікарськими засобами, залежать від дози, яку приймає пацієнт. Якщо прийняти ліків непомірно багато, вони можуть дати зворотний ефект – замість користі принести шкоду. Серед населення поширена думка про те, що валеріана є заспокійливим засобом. Проте це вірно при певних обставинах – в разі вірного дозування. При перевищенні дозування, навпаки, валеріана збуджує. С. Бухарін пише, що боксера, який послав в нокаут суперника, не садять у в'язницю за хуліганство, а солдатів і офіцерів після бою за вбивство, тому дуже важливо враховувати історичний аспект події [2].

2.4. Від сказаного безумовно до сказаного у відносному сенсі. Зворотний прийом, коли міркуванням загального характеру протиставляються два-три випадки, які можуть бути виключеннями із загального правила. Найчастіше цей прийом зустрічається з боку того, хто обороняється. Наприклад, «за визначенням» «Всі юристи знають закони (принаймні своєї держави)», інакше які ж вони юристи? Але з цього не обов'язково випливає, що у кожній конкретній ситуації кожен з юристів буде знати (тобто безумовно пам'ятати і розуміти) той закон, який потрібно буде застосувати при певних обставинах.

3. Псевдопричинний зв'язок. Тимчасовий зв'язок між подіями видається за причинно-наслідковий зв'язок. Як казав гуморист: «Голова болить – так то Ви з'їли чогось. Нога болить – та то Ви з'їли чогось. Вуха болить – та то Ви з'їли чогось».

4. Помилка відносно наслідку (лат. – *fallacia consequents*). Ігнорується можливість множинності причин. С. Бухарін пише: «Всі розмови про пакт Молотова-Рібентропа і відповідальності СРСР за розв'язування другої світової війни наочний приклад вживання даного прийому помилкового доказу» [2]. Ціла серія подій, що відбувались в світі в XIX і початку XX століть, привела людство до другої світової війни. У зв'язку з цим безглуздо і злочинно когонебудь в чомусь звинувачувати.

5. Передбачення підстави. Тут фальсифікатор як підставу (аргумент), що підтверджує тезу, приводить таке положення, яке, хоча і не є свідомо помилковим, проте само потребує доказу.

6. Ухилення від доказу, або перенесення обов'язків доведення на іншу особу. Людину просять довести свою думку, а вона каже: «Я все сказав, думайте самі».

7. *Ad ignorantiam* – неучтво або придуркуватість по відношенню до остаточного висновку: висновок про правильність виходить з того, що не доведена неправильність («якщо не доведено, що помилково, значить, правильно»). І навпаки.

8. Маніпуляції з фактами. Підміна факту інтерпретацією. Довільне поєднання фактів, тенденційний підбір фактів. Недостатність фактів для узагальнювального виводу. Фіктивні факти.

9. Неправомірні аналогії. Для доказу приводять аналогії з якимись подіями або явищами, неспівмірними з тими, що розглядаються. Малюк з казки про Карлсона розмірковує так: «Я доношу за своїм братом його піжами, взуття, ковзани, велосипед. Отже, якщо він одружиться, а потім помре – я що, повинен буду заключити шлюб з його вдовою?».

10. Більш складні софізми виникають з неправильної побудови цілого складного ходу доказів:

10.1. *Petitio principii*: введення висновку, який потрібно довести, в прихованому вигляді в доведення як одного з засновків. Наприклад, журналіст С. Худієв [8] полемізує з доцентом Б. К. Кнорре, який звинувачує Православну Церкву в тому, що замість допомоги людям священство налагоджує контакти з представниками влади на місцевому рівні. С. Худієв відповідає: «Щира, жива віра завжди виявляється в турботі про тих, хто має потребу, і в зусиллях по

примиренню тих, що ворогують. Для того, щоб допомагати таким, хто має потребу – або, кажучи більш казенно, «проводити соціальну роботу» – необхідно взаємодіяти з державою. Будь-яка спроба церковного приходу робити хоч щось – наприклад, годувати бездомних – негайно зажадає узгодження з місцевою владою. Конструктивна взаємодія з владою необхідна якраз для турботи про простих людей – хворих в лікарнях, ув'язнених у в'язницях, бездомних на вулицях. Будуємо силіогізм: Церква повинна допомагати страждаючим людям. Для допомоги страждаючим людям необхідно налагоджувати контакти з міською владою. Таким чином, деяке налагоджування контактів з міською владою Церкві необхідно.

Б. К. Кнорре цей висновок вводить в прихованому вигляді в доведення як засновок: священство налагоджує контакти з представниками влади на місцевому рівні, а далі звинувачує це священство, що замість того, щоб допомагати страждаючим людям, воно встановлює контакти з владою.

10.2. Ignoratio elenchi полягає в тому, що почавши доводити деяку тезу, поступово в ході доказу переходять до доказу іншого положення, схожого з тезою.

10.3. Non sequitur представляє відсутність внутрішнього логічного зв'язку в ході міркування: будь-який безладний хід думок представляє окремий випадок цієї помилки. Безглузді аргументи – незв'язна нісенітниця, що промовляється з розумним виглядом для того, щоб приголомшити супротивника, привести його до отупіння.

Література:

1. Абрамс Д. Логика догадок Шерлока Холмса и доктора Хауса // Хаус и философия. Все врут! ред. Генри Джейкоби (пер. Вторникова) [Електронний ресурс] / Джеральд Абрамс. – Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/347965/read>.
2. Бухарин С. О приемах, используемых фальсификаторами истории [Електронний ресурс] / Сергей Бухарин. – Режим доступу: <http://www.sorokinfond.ru/index.php?id=891>.
3. Гревс И. М. Александр Сергеевич Лаппо-Данилевский (опыт истолкования души) / Иван Михайлович Гревс // Русский исторический журнал. – 1920. – № 6. – С. 64-65.
4. Ивин А. А. Логика для журналистов. Учебник. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 224 с.
5. Никифоров А. Л. Книга по логике / Александр Леонидович Никифоров. – М.: Идея-Пресс, 1995.
6. Поварнин С. И. Искусство спора. О теории и практике спора. Воспроизведено по второму изданию Культурно-просветительного кооперативного товарищества «Начатки знаний» / Сергей Иннокентьевич Поварнин. – Петроград, 1923. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://warrax.net/57/spor.htm>.
7. Погодин С. Н. Русский европеец А.С. Лаппо-Данилевский // Русская и европейская философия: пути схождения. Сборник материалов конференции. [Текст]. / Сергей Николаевич Погодин / Электронный ресурс. Режим доступу: http://anthropology.ru/ru/texts/pogodin/ruseur_20.html#n1.
8. Худиев С. Непартийный хлеб. – 04 февраля 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.religare.ru/2_92315.html.
9. Худиев С. Л. «Уроки чужих ошибок». – Радонеж, 12 серпня 2012р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.radonezh.ru/analytic/14849.html>.